

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ÖZBEK TARİHİ ROMANI

Dr. Orhan SÖYLEMEZ*

ÖZET

Özbek edebiyatında batılı mânâda hikâye ve roman türünün ortaya çıkışı 20. yüzyılın başlarına rastlar. Yazılışları 1917 İhtilali'nden öncesine rastlayan eserlerin tamamı eğitici amaçla yazılmış ve bu eserlerde yenilikçi yazarlar tarafından halkta milliyetçilik şuuru uyandırmak hedeflenmiştir. Eserler birer aşk hikâyesi etrafında örülmüş, fakat "aşk teması" ile birlikte halka "cehalet ve cehalet sonucu ortaya çıkan felaket" gösterilmeye çalışılmıştır.

Türkiye Türkçesi'ne tercüme edilen ilk Özbek romanı, Sadrettin Aynî'nin (1878-1954) *Buhara Cellatları* adlı eseridir. Eserde adalet sisteminin işlemediği bir toplum eleştirilmekte, okuyucuda tarihe karşı bir tiksinti oluşturulmaktadır. Türkiye Türkçesi'nde yayımlanan diğer Özbek romanları, Sadreddin Aynî'nin aksine okuyucuda bir tarih şuuru ve bu şuur etrafında oluşan bir millî kimlik veya tarihî kimlik oluşturma gayreti ile yazılmış eserlerdir. Bunlardan biri Abdullah Kadiri'nin *Ötgen Künler* adlı eseridir. Bir başka Özbek yazar Adil Yakuboglu'nun ikisi eski tarihten, birisi yakınçağ tarihinden bahseden üç romanı Türkiye Türkçesi'ne çevrilmiştir: *Uluğbey'in Hazinesi*, *Köhne Dünya* ve *Adalet Menzili*. Nur Ali Kabul'un *Unutulan Sahiller*'i, Aybek'in *Nevat*'si ile Pirim Kadir'in *Yıldızlı Geceler (Babür)* adlı eseri Türkiye Türkçesi'ndeki Özbek romanlardır.

Özbek edebiyatında batılı mânâda hikâye ve roman türünün ortaya çıkışı 20. yüzyılın başlarına tesadüf eder. Akademisyen bir araştırmacının tespitine göre 1920 yılından önce Özbek Türk yazarları tarafından yayınlanmış iki roman ile iki hikâye mevcuttur. Bunlar Mirmuhsin Şermuhammed(ov)'un (1895-1929) *Beferzend Açıldibey* (Çocuksuz Açıldibey) romanı (1914), Abdülhamid Süleyman Çolpan'ın (1893-1937) "Dohtor Muhammedyar" hikâyesi (1914), Hamza Hekimzade Niyazi'nin (1889-1929) *Yeñi Saadet: Millî Roman* (1915) romanı ve Abdullah Kadiri'nin (1894-1940) "Cüvanbâz" (Oğlan) (1915) hikâyesidir. Bu eserlerin en önemli ortak noktası, hepsinin de 1917 İhtilali'nden önce basılmış

* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi

olmasıdır. Ayrıca, hepsi de didaktik yani eğitici mahiyettedir. Eserler birer aşk hikâyesi etrafında örülmüş, fakat "aşk teması" ile birlikte halka "cehalet ve cehalet sonucu ortaya çıkan felaket" gösterilmeye çalışılmıştır. Ceditçi aydınlar tarafından kaleme alınan bu eserlerde eğitimden hareketle halka "milliyetçilik" şuuru da aşılarmaya çalışılmıştır.¹

Türkiye Türkçesi'ne tercüme edilen ilk Özbek romanı, Sadrettin Aynî'nin (1878-1954) *Buhara Cellatları* adlı eseridir.² Yazar, 1920 yılında tamamladığı eseri basılmak üzere Buhara Halk Cumhuriyeti'nin Devlet Neşriyatı'na gönderir. Fakat daha sonra Taşkent'te *İnkılap* dergisine göndermeye karar verir. Nitekim kitap kısaltılmış olarak 1922 yılında derginin 3-8. sayılarında tefrika edilir. Yazar, 1936 yılında eseri yeniden ele almak zorunda kalır. Bu defa da Özbekistan Devlet Neşriyatı kitabı basmayı reddeder. Yazar ikinci defa 1940 yılında eseri yeniden yazmak zorunda kalır. Fakat eser ancak Stalin'in ölümünden sonra basılabilir.

Sadreddin Aynî'nin pek çok değişiklik ve ilaveler yaptığını itiraf ettiği eser, son Buhara Emiri zamanında mahkemelerdeki kadıların, özellikle genç Ceditçileri acımasızca katledişini konu alır. Buhara cellatları olarak tasvir edilen kadılar, yüzlerce genç Ceditçiyi idam ettirdikleri yoğun bir günün sonunda Özbeklerin meşhur yeşil çayını içerken yaptıkları sohbetle birbirlerine kaç tane Ceditçiyi nasıl öldürdüklerini anlatırlar. Kadıların bu canice davranışlarının yanı sıra Buhara Emiri'nin de kendi halkına karşı acımasız davranışı epizotlar halinde romanda anlatılmıştır.

*1918 Martının ikinci gününden beri Ark'daki (Buhara Emiri'nin sarayı) cellatlar harıl harıl çalışmaktaydılar. Tam bir haftadır sürüp gitmekteydi bu çalışma. Günlerdir, Kolessov'un (Emir'e karşı savaşan devrimci birliklerin başkomutanı) uyarısına kulak asmadığı açıkça göstermek amacıyla, Emir, o sıralarda Buhara'da Ceditleri ve Ceditlerin düşüncelerini benimsemiş kimseleri yakalattıyordu. Yakalananlar Ark'a getiriliyorlar ve orada, gün batmadan önce öldürülüyorlardı. Gece yarısı, cesetler şehir dışına taşınıyor ve Oğlan Kapısı'nın yanbaşındaki göle atılıyor. Böylece, gelecek yeni kurbanlara hapishanelerde yer açılmış oluyordu.*³

Buhara Hanlığı dönemi de diğer hanlıklar dönemi gibi Türkistan tarihi içinde en karanlık dönemlerden biridir. Bu dönemi aydınlatacak tarih malzemesi de oldukça sınırlıdır. Bu yüzden yazarın iki defa yeniden yazmak ve düzeltmeler yapmak zorunda kaldığı bu eseri incelerken dikkatli olmak gerekmektedir. Eserde

¹ Timur Kocaoğlu, "Türkistan Türk Edebiyatında Modern Hikâye ve Romanın Doğuşu", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1987, S. 2, s. 145-154.

² Sadreddin Aynî, *Buhara Cellatları*, İstanbul 1970. 216 s., (Çev.: Yalçın Tura).

³ A.g.e., s. 5-7.

adalet sisteminin işlemediği bir toplum eleştirilmekte, okuyucuda tarihe karşı bir tiksinti oluşturulmaktadır.

Türkiye Türkçesi'nde yayınlanan diğer Özbek romanları, Sadreddin Ayn'ın aksine okuyucuda bir tarih şuru ve bu şuur etrafında oluşan bir millî kimlik veya tarihî kimlik oluşturma gayreti ile yazılmış eserlerdir. Bunlardan biri Abdullah Kadiri'nin *Ötgen Künler* adlı eseridir.⁴

Abdullah Kadiri de edebiyatı bir eğitim aracı gibi kullanarak halkı aydınlatmaya, milliyetçilik ve tarih şuru uyandırmaya çalışan Ceditçi yazarlardan biridir. Özbek edebiyatının Ceditçilik akımının öncülerinden olan Abdullah Kadiri, 1932'ye kadar Sovyet gazete ve dergilerinde yazdığı yazılarla halkın güvenini kazanmış, fakat sosyalist bir yazar olmamıştır.⁵ Sovyet rejimine ters düştüğü için 1937 yılında tutuklanıp "halk düşmanı" ilan edilmiş, 1939'da öldürülmüştür. 1926 yılında kaleme aldığı *Ötgen Künler* romanı Türkiye Türkçesi'ne aktarılmıştır. Bu roman da tam nüsha değildir. Şimdiye kadar pek çok kısaltmalar ile neşredilmiştir. *Ötgen Künler*'in orijinalinde yer aldığı halde, SSCB döneminde yapılan baskılarında çıkartılan; aynı zamanda, belki de Abdullah Kadiri'nin öldürülmesine neden olan paragraf, romanın ana fikri olarak da gösterilebilir:

"... Birliğin, beraberliğin ne demek olduğunu bilmeyen, sadece kendi menfaatlerini, ele geçirecekleri koltukları veya dünyalığı düşünen birkaç soysuz Türkistan'da devamlı cirit atıyorsa bizim insanlığımız nerde kaldı? Biz bu şekilde devam eder, birbirimizin eteğini kaldırmakla meşgul olursak Ruslar sömürgeci ayaklarını Türkistan'a basarlar ve biz de gelecek nesillerimizi onların boyunduruğuna terk etmiş oluruz. Kendi evlatlarını kendi elleriyle kafirin eline teslim eden, onları esarete sürükleyen biz atalarına elbette Allah lanet eder oğlum! Babalarının mukaddes ruhlarının yattığı Türkistan'ı domuz ahırına çevirmek isteyen biz köpekler elbette Yaratan'ın kahrını hak etmiş oluruz! Timur Koragâni gibi dâhileri, Mirza Babür gibi fâtipleri, Farabi, Uluğbey ve İbni Sina gibi âlimleri yetiştiren bir ülkeyi helâk olmaya sürükleyenler şüphesiz Tanrı'nın gazabına carpılmayı hak etmişlerdir balam!" (Arka kapak)

Romanın Özbekistan'da herkes tarafından okunmasının sebebi, eserin Özbek tarihi hakkında yazılmış ilk roman oluşudur. Romanda 19. yüzyıl Özbek hayatı, yaşayış tarzı başarılı bir şekilde gösterilmiştir. Araştırmacı şâir Muhammed Ali Ahmedov'a göre:

"Özbek edebiyatında henüz hiç kimse Hüdayarhan zamanını böyle canlı ve tesirli olarak göstermemiştir. Halk ise kendi tarihini öğrenmeye fazlasıyla

⁴ Abdullah Kadiri, *Ötgen Künler* (Geçmiş Günler), İstanbul 1993, 371 s. (Çev.: D. Ahsen Batur).

⁵ Baymirza Hayit, *Türkistan'da Öldürülen Türk Şairleri*, Ankara 1971, s. 43.

susamıştır. Dolayısıyla *Ötgen Künler tarihi romanı, teşne (susamış) insana hediye edilen zılal (sebil) çeşme gibidir ve her zaman da böyle kalmıştır.*⁶

Ötgen Künler, Kadiri'nin kendi ifadesiyle; "Rus orduları topları ile memleket kapılarına dayanmışken, kendi tabutlarını hazırlamakla meşgul olan Türkistan Türkleri'nin iç kavgalarının belgeseli, destansı bir aşkın romanı."dır. (Arka kapak) Romanın konusu çok basit bir aşk hikâyesidir. Birbirini seven çok iyi kalpli iki gencin--Atabey ve Gümüş--mutluluğu uzun sürmez. Ailelerden birinin Mergilan'da diğerinin Taşkent'te olması bu güzel beraberliği karmaşık hâle getirir. Mergilan'daki kötü adam Hamid'in Gümüş'e göz koyması ile hile ve desise de romana renk katar. Basit bir kurgu da olsa bu olaylar, devrin sosyal yapısını yansıtarak okuyucuya bilgi vermektedir.

Yine o dönemde Han'ın etrafındaki beylerin sırf kendi menfaatleri için halkın huzurunu bozmaları, onları hiçe saymaları romanın önemli kısımlarını teşkil eder. Akli başında Hacı Yusufun vermeye çalıştığı "birlik-beraberlik" fikri, romanın asıl yazılış sebebidir. Yazarı temsil eden Hacı Yusufun yanında güvenilir kişiliği ve dürüstlüğü ile tasvir edilen Sandıkçı Mirza--Atabey'in kaynatası, Gümüş'ün babası--da vardır. Bu iki karakter romanın mesajı olan "birlik-beraberlik-uyum" fikrini temsil ederler.

Romanın yazıldığı dönem içinde değerlendirilecek olursa, cesurca yazılmış olduğu söylenebilir. Zamanın Rus tehlikesine dikkat çeken yazarın ileri görüşlülüğü açıktır. Romanda üzerinde durulabilecek konular, Özbek-Kıpçak düşmanlığı ve Kıpçak katliamı, ihanet, Taşkent'in muhasarası, Rus tehlikesi, beylerin menfaat düşkünlüğü, ticaret, kadınlar ve devrin tenkidi olarak maddeleştirilebilir.

Romandan çıkarılabilecek ve üzerinde durulması gereken mesajlar olarak, birlik ve beraberliğe çağrı, menfaat düşkünlüğünden uzaklaşılması gerektiği, Atabey'in evlilik konusundaki fikirleri, birden fazla kadınla evliliğe karşı çıkması, annesinin cehaleti yüzünden yanlışında ısrarcı olması, beylerin ihanetine dikkat çekilebilir. Ayrıca, devir içindeki ticaretin önemini, aşk etrafında işlenen millî motifleri, gelenek ve görenekleri görmek mümkündür.

Bir başka Özbek yazar Adil Yakuboğlu'nun ikisi eski tarihten, birisi yakınçağ tarihinden bahseden üç romanı Türkiye Türkçesi'ne çevrilmiştir. Son dönem Özbek edebiyatının güçlü kalemlerinden olan yazar, eski adıyla Yesi şimdiki adıyla Türkistan şehri içinde kalan Karnak kasabasında doğdu. Babası 1937'de "halk düşmanı" ilan edilerek hapse atıldı. 1945'te askere alınan yazar, Rus-Japon savaşı sırasında beş yıl boyunca Çin'de kaldı. Dönüşünde ise Taşkent Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne girdi.

⁶ Muhammed Ali, "Millî Duygu Yollarında", *Erciyes*, Sayı 207, Mart-Nisan 1995, s. 20-23, (Yay. Haz. Orhan Söylemez).

Eserlerinden ilk olarak *Uluğbey'in Hazinesi* adlı eseri Türkiye Türkçesi'ne çevrildi.⁷ Romanın birinci bölümünde Uluğbey'in (1394-1449) dünyaca meşhur rasathanesindeki olaylar, ikinci bölümde de Uluğbey'in öldürülmesinden sonra Semerkand'a hâkim olan karışıklık ve onun katline karışan insanların başlarından geçenler anlatılmaktadır. Her iki bölümde de olaylar zincirinin odak noktası, Uluğbey'in Semerkand'taki rasathanesi ve bu rasathanenin kütüphanesine dünyanın dört bir yarından toplanan ilmi ve edebî kitap ve risalelerdir. Bunlar Uluğbey'in hazinesidir. O dönemde, ilim ve âlimlere düşman olan din adamlarının asıl gayesi, Uluğbey'in dedesi Şahrüh Mirza'nın vefatıyla kaybettikleri güce ve dolayısıyla da Emir Timur'un çok zengin kıymetli taşlardan vücuda gelmiş hazinesine sahip olmasıdır. Uluğbey'in korkusu, oğlunun kendisini öldürmesi durumunda rasathaneyi yıkması ve bütün astroloji kitaplarını yakmasıdır. Uluğbey'in, inançlı Ali Kuşçu'dan başka kütüphanesini teslim edebileceği kimse yoktur.

Romanda gerek din adamları ve gerekse Uluğbey'e karşı olan karakterlerin hepsi Orta Asyalıdır ve aynı zamanda oldukça muhafazakârdırlar. Buna şüphe yoktur. Uluğbey ve yanında yer alanlar ise devrine göre hem dindar hem de ilme ve gelişmeye açık insanlardır. Yazarın bu dönemi romanına konu olarak alması ise bu açıdan bakıldığında önemlidir. Yazara göre, muhafazakârların "din elden gidiyor" şiarıyla iş başına gelmelerinden ve iktidarı ele geçirmelerinden sonra, Orta Asya'da ilmi çalışmalar durmuştur. Yazar dönemin aydınlarının, Uluğbey, Ali Kuşçu ve öğrencileri, çok değerli kültür hazinesini muhafaza etmek için gösterdikleri gayreti bugünün Özbekistan ve belki de Orta Asya insanlarına mesaj olarak ulaştırmaya çalışmıştır.⁸

Yazarın ikinci olarak tercüme edilen romanı *Köhne Dünya*'dır. Eserde aynı çağda yaşayan, Türk tarihinin önemli şahsiyetlerinden Gazneli Mahmud, İbni Sina ve Biruni'nin hayatları, ilim ile sanatın mücadelesi anlatılmıştır. Güç ve iktidarın, cehaletin esiri olmuş insanların elinde bulunması, buna karşılık akıl ve idrak sahibi ilim adamlarının yapılan haksızlık ve zulümler karşısında çaresiz kalmaları ürktüctü bir şekilde verilmiştir. Romanda dikkati çeken iki karakter veya idealize edilen iki şahsiyet İbni Sina ve Biruni, akıllı, ilmi ve hakikati temsil etmektedir. Biruni, Musa Taşmuhammedoğlu Aybek'in *Nevai* romanındaki şâiri hatırlatmaktadır. Biruni, Sultan'ın gazabına uğramaktan veya ölümden korkmaz. Tıpkı Nevai gibi yapmaya niyetlendiği işlerin, yazmaya başladığı eserlerin yarım kalmasından korkar. Öyle ki zindanda bile ilmi düşüncelerle meşgul olurken, senelerdir kafasını kurcalayan bir muammayı (tesadüfen) çözer. İbni Sina ise hayatı boyunca çile çeker ve Gazneli Mahmud'un hizmetine girmemek için yıllarca kaçmak zorunda kalır. Henüz dört

⁷ İstanbul, 1993, 366 s. Sayfa numaraları bu nüshaya aittir.

⁸ Timur Kocaoğlu, *Nationality Identity in Soviet Central Asian Literature: Kazakh and Uzbek Prose Fiction of the Post-Stalin Period*, Columbia Üniversitesi, 1983, (Basılmamış doktora tezi), s. 69-74.

yaşında iken, çok sevdiği amcasının kızı Güluhsar'ın ölümü üzerine de doktor olmaya karar vermiştir.

Sultan Mahmud Gaznevî ise Hüseyin Baykara'yı hatırlatır. Tutulduğu amansız dert yüzünden efsanelere bile inanır, onlara ümit bağlar. Romanın sonuna kadar meçhul "nimet-i ilahî" ağacını arattırır. Ondandır şifa bulacağını umar. Etrafında Ali Garip ve Ebul Hasenek gibi düzenbaz, menfaat düşkünü kişiler vardır. Ayrıca Sultan Mahmud, sahte hekim-i devran Ebu Şilkim'in oyuncağı hâline gelmiştir. Ayağına kadar gelen ve esasen tek kurtuluşu olan İbni Sina'yı saraydan kovar. Saray ve çevresindeki kişiler, İslam dinine hizmet ettiklerini söylese de gayri meşru ve çirkin işler yapmaktan ve zulmetmekten çekinmezler. Durum böyle olunca Sedef Bibi ya da Baba Hurma gibi günahsız insanlar felakete maruz kalırlar.

Buradan çıkarılacak sonuç, insanlık, cehalet ve adaletsizliğin pençesinde olduğu müddetçe güçlüğün güçsüzlüğe ezeceğidir. Romanda esas olarak, zulüm ile adaletin, ilim ile cehaletin ezeli rekabeti verilerek istenmektedir. İlim ve adaleti temsil eden Biruni ve İbni Sina, birçok konuda bilgi ve tecrübe sahibidirler. İbni Sina, kendi yaptığı kemana çalabilecek ve beste yapabilecek kadar musıkî ilmine vakıftır. Biruni ile biraraya geldiklerinde tıp, astroloji ve felsefe gibi farklı konularda derin sohbetlere girişirler. Böyle ilim ve irfan sahibi insanlar, romanda hiç hak etmedikleri haksızlık ve eziyetlere maruz kalırlar.⁹

Aynı yazarın diğer romanı *Adalet Menzili* ise, Sovyetler Birliği döneminde cemiyetin içinde "mankurtlaşmış" insanları, başkalarını basamak olarak kullanıp makam ve mevki sahibi olmaya çalışanları tenkit eden bir eserdir.

Suyun Burkut başarılı bir idarecidir. Kolhoz müdürlüğüne atanır. Fakat eski müdür onu çekemez ve iftira atarak tutuklanmasını sağlar. O sıralarda basında Özbek halkının hırsızlık ve rüşvete iyice bulaştığı haberleri yer almaktadır. Burkut'un oğlu Laçin ve arkadaşları bu durumdan rahatsızdır. Çünkü merkezden gelen müfettişler, atılan iftiraların doğruluğunu bile araştırmadan kişiye suç kabul ettirmeye çalışmaktadırlar. Burkut'un rüşvet aldığı iddia edilir. Suçu kabul etmesi için hapiste baskı yapılır. Onun tutuklanmasından ve yargılanmasından menfaat bekleyen, terfi edeceğini uman Özbek asıllı müfettiş ve onun gibiler tenkit edilir. Aynı konu Cengiz Aytmatov'un *Cengiz Han'a Küsen Bulut* adlı romanında da işlenmiştir.¹⁰ Orada da öğretmen Abutalip, Cengiz Han hakkındaki bir efsaneyi kaybolmaması için defterine yazması yüzünden müfettiş Tansıkbayev'in kurbanı olmuştur.

Her iki romanda da müfettişlerin ulaşmak istedikleri amaç için her türlü yolu mübah görmeleri söz konusudur. Aslında bu Sovyet sisteminin genel karakteristik özelliğidir. Müfettişler Suyun Burkut'a suç kabul etmediği takdirde karısının da

⁹ Abdullah Okka, "Köhne Dünya," İstanbul 1998, (Basılmamış bir çalışma).

¹⁰ Cengiz Aytmatov, *Cengiz Han'a Küsen Bulut*, İstanbul, 1993.

tutuklanacağı ve katillerin yanında hapsedileceği şantajını yaparlar. Burkut buna dayanamaz ve intihar eder. Aytmatov'un romanında da Abutalip intihar ederek müfettişin kendi üzerinden terfi etmesini engellemiştir.

Bu çerçevede bir başka Özbek yazar Nur Ali Kabul'un *Unutulan Sahiller* adlı eserini de zikretmek gerekir.¹¹ Romanda, vatansever, milliyetçi bir yönetici olan Osmanov'un iftira ile görevinden uzaklaştırılması anlatılmaktadır.

Özbek yazar Aybek'in *Nevaî*¹² adlı romanı Ali Şir Nevaî'den, onun dil, sanat ve devlet anlayışından bahseder. Bu görüşler kitap içinde tarihi pek çok hadisenin içine serpiştirilmiştir. Nevaî, Herat'ta doğmuş (1441-1501) bir Çağatay şairidir. Timurlular devrinde Orta Asya'da gelişen bu edebiyatın en büyük şahsiyetlerinden biridir. Babası Kıkine Bahşi'dir. Ataları ise Barlas emirleri Timur ve onun oğullarının hizmetinde bulunmuşlardır. Süt kardeşi ve okul arkadaşı olan Hüseyin Baykara ile birlikte Ebu'l Kasım Babür tarafından yetiştirilmiştir. Çok genç yaşta Türkçe ve Farsça şiirler yazmıştır. Şair ve ilim adamı Hüseyin Baykara da hem hükümdar olarak hem de Nevaî'nin dostu, hâmisî olarak diğer bir önemli şahsiyettir.

Konusunu tarihten alan bu eserde Nevaî'nin satırların içine saklanmış hayatı, fikirleri, sanat anlayışı, devlet yönetimi hakkındaki görüşleri, payitahtta yaşanan hadiseler, iç isyanlar ve baba oğul arasındaki taht kavgası anlatılmıştır. Devletin ve halkın varlığını tehlikeye düşürecek olan kardeşin kardeşe, babanın oğula düşmanlıklarının bir kenara bırakılarak birlik ve beraberliğe, adalete, hakkaniyete dönülmesi mesajları verilmiştir. Arslankul ile Dilara'nın aşkı da romana heyecan katmış, monotonluğa nisbeten kırmıştır.

Romanın bütününe hakim olan Nevaî'nin sanat anlayışı, dil görüşü ve devlet idaresinde ortaya attığı fikirler bugün de geçerliliğini korumaktadır. Devlet adamı sıfatıyla Nevaî'ye göre "*İnsan bütün mahlukatın tacıdır. Onun şerefli, temiz ve iyi yaşaması gerekir. Devleti yönetenler akıl ve idrakte hareket ederlerse hayatın ağırlığını hafifletmek mümkün olur. Her yerde zulmü ortadan kaldırmak şarı*"tır. Kendi çıkarları için halka zulmeden kişiler kara cahil insanlardır. Nevaî, dil-ilim-sanat adamı olarak da şair Binai'nin Fars dilinin üstünlüğü iddiasına cevap olarak, "*Bizim dilimiz cevherdir*" der. Türkçenin Arap ve Fars dilinden eksik olmadığını belirtir.

Üzerinde durulması gereken en son roman, Pirim Kadir'in *Yıldızlı Geceler (Babür)*¹³ adlı eseridir. *Yıldızlı Geceler*, Türk tarihinin dikkate değer hükümdarlarından Babür Mirza'nın hayatını yine onun yazdığı *Babürnâme* adlı kitabından yola çıkarak anlatan tarihî bir roman. Roman 1972 yılında yani henüz Sovyetler Birliği döneminde yazıldı. Aynı yıl teftiş kurulunun onayından geçen

¹¹ Nur Ali Kabul. *Unutulan Sahiller*. Ankara 1996, (Çev.: D. Ahsen Batur).

¹² Özbekçeden çeviren D. Ahsen Batur, İstanbul 1995.

¹³ Pirim Kadir, *Yıldızlı Geceler (Babür)*, İstanbul 1994, 475 s., (Çev.: D. Ahsen Batur).

eserden, bir yıl sonra *Özbekistan Edebiyeti ve Sanatı* (o zamanın *Özbekistan medeniyeti*) ve *Saadet* gazetelerinde parçalar yayımlandı. Roman üç dört yıl bekleddikten sonra, Sovyetler Birliği Yazarlar Birliği sekreteri olan Rus Surovtsiev'in araya girmesi ve Özbekistan Cumhuriyeti Başkanı Raşidov ile görüşüp izin alması ile basılabilir. Yazar, romanın asıl yazılış gayesini de bir sohbetinde şöyle açıklar:

Ben, evvela, Babür'e, umumen tarihe olan böyle bir münasebetin mutlak yanlışlığını ispatlamak, halkımızın tarihî yıldızlarımızdan ruhî gıda almasını ve tarihini hiç bir zaman unutmamasını bir kere daha söylemek için bu eserimi kaleme aldım. Güçlüklein çıkacağını baştan seziyordum, fakat nedense ümitliydim.¹⁴

Sovyetler Birliği içindeki Türk asıllı yazar ve şâirler arasında tarih şuurunun gelişmeye veya gün yüzüne çıkmaya başladığı bir dönemde yazılan romanın bütününde yazarın Babür hayranlığı görülüyor. Babür'ün yaşadığı olaylar ve hayat tecrübesi ile düşmanlarına karşı verdiği mücadele, amacına ulaşma gayreti, bu hayranlığı okuyucuya da aktarmaktadır.

Romanda 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başı hakkında bilgi verecek pek çok konuya temas edilmektedir. Babür'ün hatıralarında Aralık 1502 ile Haziran 1504 arası boştur. Babür'ün mağlubiyet ve hayal kırıklıkları ile dolu olan bu dönem romanda teferruatıyla doldurulmaya çalışılmıştır. Hatta Babür, parlak zaferler gelmedikçe o sayfaları doldurmayacağını özellikle belirtir. Babür'ün hayatındaki güçlükle, zaferler, mağlubiyetler ve bunlar karşısında çocuk hükümdarın çileyle pişerken geçirdiği ruhi sıkıntılar, romanı kuru bir tarih kitabı olmaktan çıkartır. Bu gelişme, Tarık Buğra'nın *Osmancık*'taki¹⁵ roman kahramanının şahsiyetinin gelişmesindeki dönemler ile mukayese edilebilir. Bahsi geçen romanda da Osmanlı devletinin kurucusu olan Osman'ın Osmancık'tan Osman Bey'e ve Osman Bey'den Osman Gazi'ye doğru bir gelişme göstermesi anlatılmaktadır.

Tarihî bir roman olduğu için romanın şahıs kadrosu ön plana çıkmaktadır. Ayrıca şahısların dünya görüşünü ve kişiliklerini ortaya koyması bakımından din, aşk, sadakat, ihanet ve nihayet sanat gibi ulvî değerler de üzerinde dikkatle durulması gereken konulardır. Önce küçük bir çocuk, sonra genç bir derviş ve daha sonra da başarılı bir hükümdar ve şâir olarak ortaya çıkan Babür, romandaki olayların merkezinde yer alır.

Olayların geçtiği devirde din işlerinin de padişahın davranışlarına göre düzenlendiği bu eserde görülmektedir. Meselâ: Ramazan ayında orucun başladığını gösteren sabah ezanını okumak için minareye çıkan imam, aşçıdan padişahın yemeğini bitirdiği işaretini almadan ezana başlayamaz:

¹⁴ Romanın basılış hikâyesi için bkz. Pirimkul Kadırov. "Yaşasının mânâsı (Hayatın mânâsı)", (Sohbet) *Şark Yılduzu*, S. 12, 1990, s. 157-163.

¹⁵ Tarık Buğra, *Osmancık*. İstanbul 1988.

"Ortalık ağarmaya başlayınca kandildeki mumların ışığı da tesirlerini yavaş yavaş kaybettiler. Ezan vakti giderek yaklaşıyordu. Saray dışındaki caminin imamı çini süslemeli minareye çıkmış, aççının vereceği işareti sabırsızlıkla bekliyordu. Çünkü Mirza hazretleri sahur yemeğini tüketmeden ezan okumak tehlikeyi de davet etmek sayılabılırdi."¹⁶

Babür'ün Türk diline verdiği önem romanda sık sık vurgulanır. Şiirlerinde Alishir Neva'iyi taklit eden ve onun sade ve pürüzsüz Türkçesine hayran olan Babür de Türkçe şiirler yazmayı dener. Türk dilinin şaheserlerinden sayılan *Babürname*'yi kaleme alır. Diğerleri de onu takip eder.

Babür o yıl yazıp bitirdiği divanına Hümayun ismiyle kafiye arz eden bir isim koyar: *Mübayyin*. Sonra divanı kabiliyetli bir hattata temize çektirerek oğluna takdim eder:

... *Hümayun Arapça yazılmış hukuk ve fikh kitaplarını anlamakta güçlük çekiyordu ama babasının takdim ettiği "Mübayyin"de en karmaşık hukuk hükümleri bile Türkçe olarak gayet sarıh ve basit bir dille anlatılmıştı. Bu yüzden bu defter hem bir ders kitabı, hem de bir divan niteliğindedi.*¹⁷

Babür, Türk dilinin bir başka şaheseri *Şeybaniname*'nin yazarı şâir Muhammed Salih'e de gereken ilgiyi gösterir. Babür'ün sanatçılara verdiği önemi göstermesi bakımından şâir Muhammed Salih'in durumu iyi bir örnektir. Çünkü Babür, şâir Muhammed Salih'in Türk diline ve edebiyatına yapacağı katkının farkındadır. Onu yanına almaktan çekinmez.

---

¹⁶ Pirim Kadir, *Yıldızlı Geceler (Babür)*, s. 27.

¹⁷ A.g.e., s. 27.

ABSTRACT

The emergence of the Uzbek novels in modern form dates back to the beginning of the 20th Century. In those novels Jadid writers aimed at educating people as well as to make them aware of the past. Subjects in these works surrounded by love story mean to show the consequences of illiteracy and awaken common people.

The first Uzbek novel to be translated into the modern Turkish was Sadriddin Aini's *Buharan Executioners*. The writer criticized the society in which the mechanism for justice fails to work. His depiction of the past makes people hate the history. On the other hand, other works translated from Uzbek literature are meant to make people conscious about the past and around which to build a national identity. The works are Abdullah Kadiri's *The Days Gone By*, Adil Yakuboğlu's *The Ulughbey's Treasury*, *The Old World*, and *The Square of Justice*. Nur Ali Kabul's *The Shores Forgotten*, Aybek's *Nevai*, and Pirim Kadir's *The Starry Nights (Babür)*.